

AMASYA VE YÖRESİ AĞIZLARI
(Giriş-İnceleme-Metinler)

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Dr. Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK

Editör: Dr. Ramazan BÖLÜK

Mehmet Dursun Erdem
Ebru Silahşör Öztürk

Amasya ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metinler)

Technical editor
Ramazan Boluk

Publisher
International Balkan University
Skopje, 2023

The press
Focus Print
Ul. Pelagonija, 3 - Skopje

ISBN
978-608-4868-31-6

Tirazh
50

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	vii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	x
KISALTMA İŞARETLERİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. BÖLGENİN COĞRAFYASI	1
1.1.1. İlin Yeri	1
1.1.2. İklim	2
1.1.3. Bitki Örtüsü.....	3
1.1.4. Tarım ve Hayvancılık.....	3
1.1.5. Nüfus ve Yerleşme	5
1.1.6. Eğitim.....	7
1.1.7. İktisadi Yapı	8
1.1.8. Sanayi.....	9
1.2. TARİH.....	10
1.2.1. Amasya Adının Kaynağı	10
1.2.2. Eski Çağdan Bugüne Amasya	12
1.3. GELENEK VE GÖRENEKLER.....	13
1.3.1. Düğün.....	13
1.3.2. Doğum.....	14
1.3.3. Diş Bulguru	15
1.3.4. Asker Uğurlama	15
1.3.5. Ölüm.....	15
1.3.6. Yağmur Duası.....	15
1.3.7. Tekke-Türbe	16
1.3.8. Bayram	16
1.4. DAHA ÖNCE YAPILMIŞ AĞIZ ARAŞTIRMALARINDA BÖLGENİN YERİ	17
1.5. AMASYA'DA DERLEME YAPILAN VE YAPILMAYAN YERLEŞİM YERLERİ	18
2. SES BİLGİSİ.....	43
2.1. Ünlüler.....	43
2.1.1. Ünlü Çeşitleri	43
2.1.1.1. /a/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([κ], [á], [â])	43
2.1.1.2. /e/ Ünlüsü ve Çeşitleri (/è/, [ä], [ɛ], [é])	45
2.1.1.3. /ı/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([í], [ɨ])	48
2.1.1.4. /i/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([♣])	50
2.1.1.5. /o/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ó], [≠]).....	50
2.1.1.6. /ö/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([●])	52
2.1.1.7. /u/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ú])	52
2.1.2. Ünlülerde Uzunluk Kısalık.....	54
2.1.2.1. Aslında Uzun Olan Ünlülerin Normalleşmesi	56
2.1.2.2. Aslında Normal Uzunlukta Olan Ünlülerin Kısalması	57
2.1.2.3. Hece Kaynaşmasıyla Oluşan Uzun Ünlüler	59

2.1.2.4. Hece Düşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler	60
2.1.2.5. Ünsüz Düşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler	60
2.1.3. İkiz Ünlüler.....	61
2.1.3.1. Yükselen İkiz Ünlüler.....	61
2.1.3.2. Eşit İkiz Ünlüler	61
2.1.3.3. Alçalan İkiz Ünlüler	61
2.1.4. Ünlü Uyumları ve Ünlü Benzeşmeleri.....	62
2.1.4.1. Önlük-Artlık Uyumu	62
2.1.4.1.1. Alıntı Kelimelerde Önlük-Artlık Uyumu.....	62
2.1.4.1.2. Yazı Dilinde Uyuma Girmeyen Unsurların Amasya ve Yöresi Ağızlarındaki Durumu	63
2.1.4.1.3. Önlük-Artlık Uyumunun Bozulması.....	64
2.1.4.1.4. Kökte Ünlü Değişmesine Dayanan Önlük-Artlık Uyumu	67
2.1.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	67
2.1.4.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması.....	67
2.1.4.3. Genişlik-Darlık Uyumu	70
2.1.5. Ünlü Değişimleri	71
2.1.5.1. Art Ünlülerin Önlüleşmesi.....	71
2.1.5.2. Ön Ünlülerin Artılılaşması.....	75
2.1.5.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....	78
2.1.5.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	81
2.1.5.5. Geniş Ünlülerin Daralması	82
2.1.5.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	84
2.1.6. Ünlülerde Düşme ve Türeme	85
2.1.6.1. Ünlü Düşmesi	85
2.1.6.2. Ünlü Türemesi.....	86
2.2. ÜNSÜZLER	87
2.2.1. Ünsüz Çeşitleri	87
2.2.2. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması	93
2.2.3. Ünsüz Değişimleri	94
2.2.3.1. Ötümlüleşme.....	94
2.2.3.1.1. Kelime Başında Ötümlüleşme	95
2.2.3.1.2. Kelime Ortasında Ötümlüleşme	96
2.2.3.1.3. Kelime Sonunda Ötümlüleşme	99
2.2.3.2. Ötümsüzleşme	100
2.2.3.2.1. Kelime Başında Ötümsüzleşme	100
2.2.3.2.2. Kelime Ortasında Ötümsüzleşme.....	101
2.2.3.2.3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme	102
2.2.3.3. Sızıcılaşma.....	103
2.2.3.3.1. Kelime Başında Sızıcılaşma	103
2.2.3.3.2. Kelime Ortasında Sızıcılaşma.....	104
2.2.3.3.3. Kelime Sonunda Sızıcılaşma	106

2.2.3.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	106
2.2.3.4.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	107
2.2.3.4.2. Kelime Ortasında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	107
2.2.3.4.3. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	110
2.2.3.5. Süreklileşme	110
2.2.3.6. Süreksizleşme	110
2.2.3.7. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişimler	111
2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi	112
2.2.4.1. Kelime İçinde Ünsüz Benzeşmesi	113
2.2.4.1.1. İlerleyici Benzeşme	113
2.2.4.1.2. Gerileyici Benzeşme	114
2.2.4.2. İki Kelime Arasında Ünsüz Benzeşmesi	116
2.2.5. Benzeşmezlik	116
2.2.6. Ünsüz İkizleşmesi	116
2.2.7. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi	117
2.2.8. Ünsüz Düşmesi	117
2.2.8.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	117
2.2.8.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	118
2.2.8.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	120
2.2.9. Ünsüz Türemesi	120
2.2.9.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi	120
2.2.9.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi	121
2.2.9.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi	122
2.2.10. Göçüşme	122
2.2.11. Hece Kaynaşması	123
2.2.12. Hece Düşmesi	124
2.2.13. Kelime ve Cümle Vurgusu	124
3. ŞEKİL BİLGİSİ	127
3.1. Yapım Ekleri	127
3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri	127
3.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri	128
3.1.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	128
3.1.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri	128
3.1.5. Fiilimsiler	129
3.1.5.1. İsim-fiiller	129
3.1.5.2. Sıfat-fiiller	130
3.1.5.3. Zarf-fiiller	130
3.2. İSİM VE FİİL ÇEKİMİ	134
3.2.1. İSİM ÇEKİMİ	134
3.2.1.1. Hâl Ekleri	134

3.2.1.1.1. İlgi Hâli Eki	134
3.2.1.1.2. Yükleme Hâli Eki	135
3.2.1.1.3. Yönelme Hâli Eki	136
3.2.1.1.4. Bulunma Hâli Eki	138
3.2.1.1.5. Çıkma Hâli Eki	139
3.2.1.1.6. Araç Hâli Eki	139
3.2.1.1.7. Eşitlik Hâli Eki	141
3.2.1.2. İyelik Ekleri	142
3.2.1.3. Çokluk Eki	144
3.2.1.4. Aitlik Eki	145
3.2.1.5. Soru Eki	145
3.2.2. Zamir Çekimi	146
3.2.2.1. Şahıs Zamirleri	146
3.2.2.2. Dönüşlülük Zamiri	147
3.2.3. FİİL ÇEKİMİ	148
3.2.3.1. Şahıs Ekleri	148
3.2.3.1.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri	149
3.2.3.1.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri	149
3.2.3.1.3. Üçüncü Tip Şahıs Ekleri(Emir Ekleri)	150
3.2.3.2. Fillerin Basit Zaman Çekimleri	151
3.2.3.2.1. Bildirme Kipleri	151
3.2.3.2.2. İsteme Kipleri	163
3.2.3.2.3. Fillerin Birleşik Zaman Çekimleri	167
3.2.3.2.4. Cevher Fiili	175
3.3. Fiil Çekim Cetveli	179
3.3.1. Haber Kipleri	179
3.3.2. İsteme Kipleri	184
4. SONUÇ	185
5. METİNLER	197
KAYNAKÇA	1283

ÖN SÖZ

19. yüzyılda yabancı Türkologlarla başlayan ağız araştırmaları, 1940'lı yıllardan itibaren yerli araştırmacıların sahaya girmesiyle hız kazanmıştır. Derleme-inceleme niteliğindeki ağız çalışmaları sayesinde siyasi, tarihî, millî, etnik ve stratejik yönden büyük öneme sahip sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar çok olsa da malzemenin zenginliğinden dolayı henüz birçok bölgede ağız araştırması yapılmamıştır. Ağız araştırması yapılmamış, derlenmeyi bekleyen sahalardan biri de Amasya'dır.

Ağız araştırmaları içinde değerlendirilebilecek bu çalışma; hem şehir, hem bölge, hem de ülkemiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Amasya ve yöresi tarih boyunca Pers, Roma, Pontus ve Bizans Krallıklarına ev sahipliği yapmış, önce Selçuklu ardından da Osmanlı hâkimiyeti bölgede hüküm sürmüştür. 1389'da Amasya'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve Osmanlı'yı idare edecek sultanların Amasya'da yetiştirilmesi ile şehir, "Şehzadeler Şehri" olarak günümüze gelmiştir. Araştırılması gereken bu önemli coğrafya görüldüğü üzere temelinde çok önemli dil malzemesi barındırmakta ve her geçen gün bu malzemeler kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Tarihe büyük oranda tanıklık etmiş olan Amasya'da bu izlerin yok olmadan kayıt altına alınması; gerek bilimsel, gerek sosyolojik, gerekse devletimiz açısından stratejik önemi göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir geçerlilik arz etmektedir. Amasya'nın bu önemli geçmişinin her geçen gün tarihin derinliklerine inmekte olduğu ve bununla birlikte devam eden etnik farklılaşma süreci düşünülürse, bu ve benzeri çalışmaların ne kadar hayatî ve stratejik olduğu daha net olarak görülebilir.

Bu kapsamda Amasya merkez ve ilçelerinin ana dili Türkçe olan bütün belde ve köylerine ulaşılmaya çalışıldı, belirlenen bu sahalarda derleme faaliyetlerinde bulunuldu. Amasya ve Yöresi ile ilgili derleme faaliyetleri 2008-2010 yılları arasını kapsamaktadır. Amasya'nın 373 yerleşim biriminden toplamda 262 farklı kayıt alınmıştır. Merkez ilçeden 19, Göynücek'ten 11, Gümüşhacıköy'den 8, Hamamözü'nden 1, Merzifon'dan 18, Suluova'dan 5, Taşova'dan 17 Türk köyüne ya ulaşım imkânlarının yokluğu, ya da yerleşim biriminde ikamet edenlerin kalmaması sebebiyle ulaşılamamıştır. Ulaşılabilen sahada ağız özelliklerine sahip insanların ses kayıtları alınarak 262 farklı kayıt kaydedilmiştir. Elde edilen kayıtların tamamı çeviri yazı işaretleriyle tarafımızdan deşifre edilmiş, deşifre edilen metinler üzerinde ses ve şekil bilgisi incelemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla yörenin ağız özellikleri ve dile sinmiş olan sözcüklerde yaşamını sürdüren yöreye ait kültür unsurları da kayda geçirilmiştir.

Kadınların yörenin ağız özelliklerini en iyi biçimde yansıtacağını düşünerek derlemeler sırasında kadınlara ağırlık verildi. Bölgeden çok az ve kısa sürelerle ayrılmış, okuma yazma bilmeyen, bölgenin ağız yapısını en iyi yansıtabilecek yaşlı insanların seçilmesine ayrıca önem verilmiştir. Bölgenin ağız yapısını her yönüyle yansıtabilmek için farklı konular seçildi. Bu konular düğün, bayram, çevrede yetişen yabani otlar, geçim kaynağı, yörede yetişen ürünler, harman çıkarma, kırklama, türbeler, Hıdırellez, ölüm törenleri, mevlit, eski tedavi yöntemleri, kış için yapılan hazırlıklar, nazar değmesi, kurşun dökmek, lakaplar, masal, ninni, hikâye, efsane, nevrüz ve yağmur duasıdır.

“Amasya ve Yöresi Ağızları” adlı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci (Giriş) bölümde bölgenin coğrafyası, ilin yeri, iklimi, bitki örtüsü, tarım ve hayvancılığı, nüfus ve yerleşmesi, eğitim durumu, iktisadi yapısı, sanayisi, Amasya adının kaynağı, Eski Çağ’dan bugüne Amasya’nın önemi, gelenek ve görenekler, daha önce yapılmış ağız araştırmalarında bölgenin yeri hakkında bilgi verildi. Ses bilgisi olan ikinci bölümde elde edilen metinlerden yola çıkarak fonetik incelemelerde bulunuldu. Şekil bilgisi olan üçüncü bölümde ayrıntılı bir incelemeden çok, ağız tasnifinde kullanılabilecek ölçütleri esas alan bir inceleme yapıldı. İnceleme kısmının tamamında Prof. Dr. Mehmet AYDIN’ın “Aybastı Ağzı” isimli eserinde izlediği yol yöntem olarak belirlendi. Ayrıca inceleme kısmında “Karakteristik olan ve olmayan” ayrımı Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN’in çalışmalarından örnek alınarak yapıldı. Dördüncü bölümde, çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar maddeler halinde sıralandı. Son bölümde de çalışma sahasından derlenen ve inceleme bölümlerinde üzerlerinde inceleme yapılan bütün metinler verildi. Derlenen metinlerin yazıya geçirilmesinde Türk Dil Kurumu tarafından benimsenen çevri yazı işaretleri ve Ahmet Bican ERCİLASUN’un teklif ettiği transkripsiyon sistemi esas alındı.(ERCİLASUN, 1999). Metinlerde kullanılan büyük harflerin tamamı farklı bir sese transkripsiyon harfi olarak belirlendi. Metindeki özel isimler eğik (italik) yazı tipiyle yazıldı.

Derlemelerimiz sırasında bizden desteklerini esirgemeyen Amasya Belediye Başkan Yardımcısı Osman AKBAŞ’a, Amasya ilçe kaymakamlarına, Amasya Belediyesi personellerinden Mustafa ATEŞ’e ve Fatma KAYA’ya; Göynücek Milli Eğitim Müdürü Ekrem PAMPAL’a, Göynücek Ziraat Bankası Müdürü Bekir PELİT’e; Gümüşhacıköy Halk Eğitim Müdürü Mustafa FURAT’a, Recep DEMİRCİ’ye; Merzifon İlçe Tarım personellerinden Cemalettin KARADUMAN’a; Taşova Yazı İşleri Müdürü Bünyamin ŞAHİN’e teşekkür ederiz.

Sadece bu çalışmada değil birçok araştırmada her zaman yanımızda olan, çalışmalarımıza destek veren, yardım eden, hatta bazen aktif olarak çalışmalarımızda bize yol gösteren kıymetli dostlarımız Prof. Dr. Ercan ALKAYA'ya ve Doç. Dr. Sibel ÜST'e, derleme ve çalışmalarımızda bize birçok noktada yönlendirici bilgileriyle rehberlik eden Prof. Dr. Ahmet BURAN'a, bu eserin editörlüğünü üstlenen Dr. Ramazan BÖLÜK'e müteşekkirimiz.

Bize, bir ağız çalışması yapmasını öğreten ve bu alana yönlendiren, Türklük bilimi adına yaptığımız her şeyde katkısı inkâr edilemez olan hocamız Prof. Dr. Mehmet AYDIN'a teşekkürü bir borç biliriz. Akademik hayatımızın başından bu güne desteklerini bir an olsun esirgemeyen kıymetli hocalarımız Prof. Dr. Musa DUMAN'a, Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN'e ve Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e de şükranlarımızı sunarız.

ÜSKÜP 2023

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Dr. Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

- [á]: a ile e arası düz, geniş, yarı art orta damak ünlüsü
- [κ]: a ile ı arası düz, art, yarı geniş ünlü
- [â]: a ile o arası art, geniş, yarı düz ünlü
- /è/: e ile i arası düz, ön, yarı geniş ünlü
- [é]: e ile i arası düz, ön, yarı açık ünlü
- [Ŋ]: e ile ö arası geniş, ön, yarı yuvarlak ünlü
- [ä]: /a/ ile /e/ arasında /e/’ye daha yakın bir ünlü
- [í]: ı ile i arası düz, dar, yarı art ünlü
- [△]: ı ile u arası dar, art, yarı yuvarlak ünlü
- [♠]: i ile ü arası dar, ön, yarı yuvarlak ünlü
- [ó]: o ile ö arası yuvarlak, geniş, yarı art ünlü
- [ò]: o ile u arası yuvarlak, art, yarı geniş ünlü
- [●]: ö ile ü arası ön, yuvarlak, yarı geniş ünlü
- [ú]: u ile ü arası yuvarlak, dar, yarı art ünlü
- [b]: b ile ve arası katı, ötümlü sızmalı ünlü
- [Ç]: c ile ç arası katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir diş eti ünsüzü
- [˘]: ç işe ş arası katı, yarı sızıcı yarı ötümlü bir diş eti ünsüzü
- [F]: f ile v arası katı, sızıcı, yarı ötümlü bir diş-dudak ünsüzü
- /ğ/: art veya yarı art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü
- [ġ]: art damak /ğ/ sesinden daha geride, art damak kökünde gırtlığa oldukça yakın boğumlanan, katı, patlayıcı ve ötümlü bir art damak ünsüzüdür.
- /ɾ/: katı, sızıcı, ötümlü, hırıltılı, art damak ünsüzü
- /k/: art veya yarı art ünlülerle hece kuran, katı, patlayıcı, ötümsüz, art damak ünsüzü
- [K]: ön ve art ünlülerle hece kuran, k ile g arasında katı, patlayıcı, yarı ötümlü ünsüz

- [E]: k ile ƒ arasında katı, yarı sızıcı, yarı ötümlü bir art damak ünsüzü
- [I]: art veya yarı art ünlülerle hece kuran akıcı, sızıcı, ötümlü art damak ünsüzü
- [ñ]: art ve ön ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi n ünsüzü
- [P]: b ile p arası katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir dudak ünsüzü
- [S]: s ile z arası katı, sızıcı, yarı ötümlü bir diş ünsüzü
- [T]: d ile t arası katı, patlayıcı, yarı ötümlü diş ünsüzü
- [f]: katı, yarı sızıcı, ötümlü çift dudak v ünsüzü
- ː : ünlüler üzerinde uzunluk işareti
- ˘ : ünlüler üzerinde kısalık işareti
- ◀ : düşmekte olan ünsüzleri gösterir işaret
- ˜ : ünsüzler üzerinde damaksızlık işareti
- ': hecelerden önce kelime vurgusu işareti
- ƒ: iki ünlü altında ikili ünlü işareti
- ˉ: iki biçim birimin altında ulama işareti
- / / : fonem işareti
- [] : alt fonem işareti.

KISALTMA İŞARETLERİ

AA	Aybastı Ağzı
Alm.	Almanca
Ank.	Ankara
Ar.	Arapça
AÜ	Ankara Üniversitesi
bk.	Bakınız
Böl.	Bölüm
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ÇÜ	Çukurova Üniversitesi
DA	Diyarbakır Ağzı
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
EA	Erzurum İli Ağızları
Edb.	Edebiyat
Enst.	Enstitü
EYA	Erzincan ve Yöresi Ağızları
Fak.	Fakülte
Far.	Farsça
FÜ	Fırat Üniversitesi
GÜ	Gazi Üniversitesi
hızl.	Hazırlayan
İng.	İngilizce
İst.	İstanbul
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
KBAYA	Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları
KİA	Kars İli Ağızları

km	kilometre
KÜYA	Kütahya ve Yöresi Ağızları
KYA	Kırşehir ve Yöresi Ağızları
m	Metre
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
mez.	Mezuniyet
MİA	Malatya İli Ağızları
Moğ.	Moğolca
MÜ	Marmara Üniversitesi
NYA	Nevşehir ve Yöresi Ağızları
OMÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
RİA	Rize İli Ağızları
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDAY-B	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
Ü.	Üniversite
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayın

1. GİRİŞ

1.1. BÖLGENİN COĞRAFYASI

1.1.1. İlin Yeri

Amasya, Karadeniz bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde 34° 57' - 36° 31' doğu boylamları ile 41° 04' - 40° 16'¹ kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Doğuda Tokat'ın Erbaa İlçesi, kuzeyde Samsun'un Çarşamba, Ladik, Havza, Vezirköprü ilçeleri; batıda Çorum'un Osmancık, İskilip, Çorum Merkez ilçe ve Mecitözü ilçeleri; güneyde Tokat'ın Zile ve Turhal ilçeleriyle komşudur. İl merkezinin kuzeydoğusunda Taşova, güneybatısında Göynücek, kuzeybatısında Suluova, Merzifon, Gümüşhacıköy ve Hamamözü ilçeleri vardır.

İlin yüz ölçümü 5.701 km² dir. Toplam sınır uzunluğu 492 km olan ilin Samsun'la 169 km, Tokat'la 165 km, Yozgat'la 6 km, Çorum'la 152 km sınır uzunluğu vardır.²

İl genelinin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği (rakım) 1.150 m, il merkezinin ise 411,69 m'dir.³

En önemli akarsuyu olan Yeşilırmak Amasya topraklarını güneybatıdan kuzeydoğuya doğru vadiler ve geniş boğazlar teşkil ederek boydan boya geçerken il alanını ikiye böler. Yeşilırmak'ın kolları olan Kelkit, Çekerek ve Tersakan Çayları da Amasya'da Yeşilırmak'a karışır.⁴

Amasya şehri⁵, Yeşilırmak'ın açtığı dar ve uzun bir boğazda ırmağın iki yakasında kurulmuştur. Boğazın kuzey ve güneyinde dimdik kayalar yükselir. Güneydeki kayalığa Ferhat Dağı, bunun biraz ilerisindeki kayalığa da Lokman Dağı adı verilir. Boğazın kuzey yakası yani şehrin sol kolunda da birçok mağara ve kral mezarlarının bulunduğu kayalıklar yükselir. Amasya kalesi, bu kayalıkların üstünde yer almaktadır. Meşhur bir halk hikâyesi olan Ferhat ile Şirin'in mekânı bu mevkidedir.⁶ Dar bir

¹ Ahmet Demiray, *Resimli Amasya Tarih Coğrafya Salname-Kılavuz ve Kazalar*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ank. 1954, s. 156.

²<http://amasya.gov.tr>. (10.01.2012)

³<http://amasya.gov.tr>. (10.01.2012)

⁴ Metin Yücel, Yeşilırmak, *İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst. 1992, s. 400-401.

⁵ Osman Fevzi Olcay, Amasya Şehri adlı eserinde Amasya'nın doğal durumunu dönemin isimleri ile şöyle tarif eder: "Şehrin güneyinde Çakallar mesiresi, kuzeyinde 400 m yüksekliğinde Harşene Kalesi ve güneydoğu yönünde Erzincan'a kadar uzanıp giden Akdağ silsilesi ve batısında Tokat Caddesi yönünde Ferhat Boğazı ile sınırlı olup Samsun yönünde ve Suluova'nın bitiminden başlayarak şehrin çıkışı olan ve 37,5 km uzanan virajlı dar bir boğazı ihtiva etmektedir." Daha fazla ayrıntılı bilgi için bk. Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, sadeleştirilenler, Harun Küçük, Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Yay., Temmuz 2010, s. 19.

⁶ Yunus Zeyrek, *Amasya'nın Altın Tarihi*, Amasya Valiliği Yay., Ank. 2009, s. 13.

vadiye kurulu olan il merkezi, hâlen şehrin ilk kurulduğu yerdedir. Bu yüzden coğrafi konum olarak büyük önem taşımaktadır.⁷

Amasya hem Yeşilırmak nehrinin ana kollarının birleştiği hem de dağların birleştiği bir noktada olması sebebiyle oldukça engebeli bir yüzey şekline sahiptir.⁸ Şehir elverişsiz konumu nedeniyle yamaçlardan fazla yükselmeye imkân bulamamış, Yeşilırmak vadisi boyunca doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına yayılma göstermiştir.⁹

1.1.2. İklim

Amasya genel olarak Karadeniz ikliminin etkisi altında olmakla beraber deniz etkilerine az çok uzak olduğu için karasal iklim özelliklerine de sahiptir. Bu yüzden iklim bakımından iki ayrı özellik gösterir. Güneyde tam bir yayla iklimi, kuzeyde ise güneye nazaran daha sert bir iklim hâkimdir. Dağların yüksek kesimleri dışında kışlar ılık, yazlar sıcak geçer. İlin kuzeyinde bulunan Akdağ, Karadeniz'den gelen soğuk rüzgârları engeller.¹⁰

Amasya'nın nemlilik oranı Karadeniz kıyılarından farklıdır. Karadeniz kıyılarının ılık kışları yerini soğuk kışlara, çok sıcak olmayan yaz mevsimi sıcak yazlara bırakır.¹¹ Nemin en yüksek olduğu saatler genellikle, hava sıcaklığının en düşük olduğu gece saatleridir. Sıcaklığın en yüksek olduğu öğle saatleri ise genellikle nemin en düşük olduğu saatlerdir.¹²

İl son derece verimli alüvyal topraklar ile kaplı birçok ovaya sahiptir. Bunların en önemlisi Amasya Ovası'dır.¹³

⁷ Metin Yücel, Yeşilırmak, *İslam Ansiklopedisi*, s. 400-401.

⁸ Ünlü İlk Çağ coğrafyacısı Strabon'un doğduğu yer olan Amasya ve yakın çevresi bir su kavuşum noktasıdır. Tozanlı, Çekerek ve Tersakan ırmakları Amasya çevresinde birleşir. Bu şehir Yeşilırmak'ın açmış olduğu genişçe bir boğazda kurulmuştur. (Kenan Arınç, *Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri*, C. I, Kıyı Bölgeleri, Coğrafya Serisi, Mega Ofset, Erzurum 2006, s. 276.)

⁹ Hüseyin Menç, *Her Yönüyle Amasya*, Ticaret ve Sanayi Odası Yay. 1, Samsun 1997, s. 16.

¹⁰ Metin Yücel, Yeşilırmak, *İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst. 1992, s. 400-401.

¹¹ Menç, *Her Yönüyle Amasya*, s. 57.

¹² <http://www.dmi.gov.tr> (09.06.2011)

¹³ Mehmet Ardos, *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, Çantay Kitabevi, İst. 1984, s. 94-100.

Amasya’da en fazla yağış alan mevsim kıştır. İlkbahar aylarında azalarak devam eden yağış, Temmuz-Ağustos aylarında büyük bir düşüş gösterir. Amasya’da yıllık ortalama sıcaklık 13.5°C’dir. Yılın en soğuk ayı 2.4°C’lik ortalama ile ocak ayı iken, en sıcak ay 23.6°C’lik ortalamasıyla temmuzdur. Kış aylarında ortalama sıcaklıkların 0°C’nin üzerinde olması kış mevsiminin çok sert geçmediğini göstermektedir.¹⁴

1.1.3. Bitki Örtüsü

Seyrek ardıc ve meşe, sarıçam, karaçam, kayın ve aşağı seviyelerde kızılçam ormanlarıyla kaplı dağlarla ayrılmış, bozkır görünüşlü ovaları, bölgenin başlıca ziraat alanlarıdır.¹⁵

Yerleşme tarihi 7500 yıl öncesine götürülebilen il alanında ormanlar yakacak odun ile yapı malzemesi olarak kullanım ve tarım alanı elde etme gibi amaçlarla büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Mevcut ormanlara Suluova doğusundaki Akdağ, merkez ilçe doğusundaki Sarıtaş Dağı, Göynücek ilçe merkezi kuzeyinde Karadağ, güneyinde Buzluk Dağı, Merzifon ilçe merkezi kuzeyinde Tavşan Dağı, güneybatısında Eğerli Dağı ve Gümüşhacıköy ilçe merkezi batısındaki İnegöl Dağı’nın yüksek kesimlerinde parçalar halinde rastlanılmaktadır. Söz konusu ormanlarda hâkim türler meşelerdir. Yükseklerle doğru meşeler arasına karaçamlar karışmaktadır. Akdağ’da kayın ve sarıçam gibi türlere de rastlanmaktadır. Bu ormanların çevresindeki alçak alanlarda çalı formasyonu hâkimdir. Başta Yeşilirmak vadi tabanı olmak üzere, sıcaklıkların uygun olduğu kesimlerde menengiç ve akçakesme gibi Akdeniz iklim sahası kökenli türlere rastlanır. Merzifon ve Suluova ilçe merkez çevreleri başta olmak üzere, ormanların hemen tamamen ortadan kaldırıldığı sahalarda antropojen step görüntüsü hâkimdir.¹⁶

1.1.4. Tarım ve Hayvancılık

İlin başlıca ürünü buğday, arpa, mısır, nohut, mercimek, kenevir, haşhaş ve tütündür. İl genelinde meyvecilik, özellikle elma ve kiraz üretimi önde gelmektedir.¹⁷

¹⁴<http://www.dmi.gov.tr> (09.06.2011)

¹⁵Hüseyin Tuncel, “Türkiye Coğrafi Bölgelerinin Ziraî Karakterleri”, *İÜ. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 1960, s. 86.

¹⁶ Ali Uzun, Cevdet Yılmaz, H. İbrahim Zeybek; “Amasya İli İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri ile Coğrafi Faktörler Arasındaki İlişkiler”, *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 2. Kitap, Amasya Valiliği, 13-15 Haziran 2007 Amasya, s. 879.

¹⁷ Tuncel, “Türkiye Coğrafi Bölgelerinin Ziraî Karakterleri”, *İÜ. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 1960, s. 76-101.

Amasya iline bağlı ilçelerde yaygın ekonomik faaliyet tarımdır. İklim şartlarına da uygun olarak bazı tahıl, endüstri bitkileri, sebze ve meyve tarımı yapılmaktadır. Gümüşhacıköy ilçesinde buğday, arpa, çeşitli sebze ve meyveler; Göynücek ilçesinde buğday, arpa, ayçiçeği, şekerpancarı; Hamamözü ilçesinde tahıllar dışında fasulye, nohut, tütün, şekerpancarı; Merzifon ilçesinde buğday, arpa, şekerpancarı, ayçiçeği, çeşitli sebzeler; Suluova ilçesinde soğan, kiraz, şeftali, elma; Taşova ilçesinde bamya ve soğan; merkez ilçede ise elma ve kiraz gibi meyvelerin yanı sıra sebze tarımı yaygın olarak yapılmaktadır.¹⁸

Tarım ilin ekonomisinde ilk sırayı almakta olup yaklaşık 35.998 çiftçi ailesinden 179.988 kişi bu sektörden geçimini sağlamaktadır. İlin toplam yüzölçümü 5.701 km² olup bunun % 44,4'i yani 253.029 hektarı tarım alanlarıdır. Tarım arazilerinin 174.366 hektar kuru, 78.663 hektar sulu tarım arazisidir.¹⁹

Amasya hayvancılık yönünden de önemli bir potansiyele sahiptir. İlde; 2009 yılsonu itibariyle 136.851 adet büyükbaş, 106.626 adet küçükbaş, 3.119 adet tek tırnaklı, 1.162.215 adet kanatlı ve 14.850 adet kovan vardır. İlde hayvancılık genelde aile işletmesi şeklindedir.²⁰

Amasya'da büyükbaş hayvan varlığı ülkemiz hayvan varlığının 2009 yılına göre yaklaşık % 1,3 ünü kapsar. İlde büyükbaş besi hayvancılığı özellikle Merkez ve Suluova ilçelerinde gelişmiş olup, önemli miktarda et üretimi yapılmakta, üretilen etin büyük bir kısmı il dışına, Ankara, İstanbul, Samsun vb. illere pazarlanmaktadır. Damızlık Süt Hayvancılığı ise son yıllarda tarımsal amaçlı kooperatiflerin düşük faizli kredi dağıtımları ile gelişmeye başlamıştır. 2007 yılında firmalar ilden 12.350 ton süt alımı yapmışlardır.²¹

¹⁸ Ali Uzun, Cevdet Yılmaz, H. İbrahim Zeybek, "Amasya İli İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri ile Coğrafi Faktörler Arasındaki İlişkiler", **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 2. Kitap, Amasya Valiliği, 13-15 Haziran 2007 Amasya, s. 881.

¹⁹<http://www.amasya.gov.tr> (11.01.2012)

²⁰<http://www.amasya.gov.tr> (11.01.2012)

²¹<http://www.amasya.gov.tr> (11.01.2012)